

UNGVÁRI BRIGITTA

Gyarmati Fanni és Polcz Alaine gyásznarratívumainak összehasonlítása

Összefoglalás ♦ *A tanulmányban két özvegy, Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni és Mészölyné Polcz Alaine gyászelbeszélését hasonlítjuk össze narratív pszichológiai tartalomelemzéssel. A gyásznarratívumok közti különbségek a gyászfolyamat eltérő jellegét tükrözik: Polcz Alaine-nél inkább a normatív gyászfolyamat, míg Gyarmati Fanninál a traumatikus gyász jellemzői jelentek meg. Polcz Alaine-nél nagyobb értéket mutattak azok a nyelvi jegyek, amelyek az ágenciával (az a képesség, hogy a személy tud hatni az eseményekre) függenek össze. Emellett gyakrabban használt egyes szám első személyű (szelfreferencia) és többes szám első személyű (mi-referencia) kifejezéseket, valamint kognitív folyamatra utaló igéket (pl. gondolom, tudom, látom). Ezek mind az adaptívabb megküzdéssel függenek össze. Az értékelések és az érzelmek Gyarmati Fanninál voltak gyakoribbak, és általában negatívak voltak; a negatív szereplői funkciók aránya szintén nála volt nagyobb. Az eredmények alapján a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerével kimutatható a kettejük gyászfolyamata közötti különbség.*

Kulcsszavak: gyász, traumatikus gyász, narratív pszichológia, narratív pszichológiai tartalomelemzés, ágencia

Comparison of Fanni Gyarmati and Alaine Polcz's Grief Narratives

Summary ♦ *This paper compares the grief narratives of two widows, Fanni Gyarmati and Alaine Polcz, applying narrative psychological content analysis. The differences between the narratives reflect the differences between the two grieving processes: Alaine Polcz's grieving process is rather normative, while Fanni Gyarmati's case shows the characteristics of traumatic grief. Alaine Polcz demonstrated higher rates of narrative features related to agency, self-references, we-references, and cognitive verbs, all reflecting psychological constructs*

connected to more adaptive coping. Narrative features of negative evaluations and negative emotions were more common in Fanni Gyarmati's story. The proportion of negative character functions was also higher in her case. Based on the results, the two grieving processes are different, and the differences can be demonstrated through narrative psychological content analysis.

Keywords: grief, traumatic grief, narrative psychology, narrative psychological content analysis, agency

1. Bevezetés

A tanulmány célja két özvegy – Polcz Alaine és Gyarmati Fanni – gyásznarratívumainak elemzése révén bemutatni, hogy a tudományos narratív pszichológia alkalmazható az eltérő jellegű gyászfolyamatok különbségeinek feltárására. Emellett megvilágítjuk, hogy a két szöveg nyelvi jegyeiben miként tükröződnek azok a pszichológiai konstruktumok és sajátosságok, amelyek a normatív gyászt (Polcz Alaine) és a traumatikus gyászt (Gyarmati Fanni) jellemzik.

1.1. A narratív pszichológia és a narratív pszichológiai tartalomelemzés bemutatása

A narratív pszichológia „a pszichológia azon irányvonala, amely az elbeszélő szemléletet állítja a figyelem középpontjába” (Hargitai, 2007: 296). A fogalom bevezetése Sarbinhoz (1986/2001) fűződik, aki szerint a narratívum az a szervezőelv, amely mentén az ember jelentést rendel élete eseményeihez. Így a személyiségpszichológia narratív megközelítése az élettörténetre a személyiség folytonosságának hordozójaként tekint: az én egyenlő az elbeszélővel, tartalma az elbeszéléssel (Hargitai, 2008). Ricoeur (1991/2001) ezt a narratív azonosságot a latin *idem* és *ipse* kifejezésekből kiindulva határozza meg. Az *idem* analóg, időben változatlan azonosságot jelent, míg az *ipse* valaminek vagy valakinek az önmagával való azonosságát fejezi ki, ami nem jelent változhatatlanságot. A személyiségben az *ipse* típusú azonosság nyilvánul meg a narratívum révén: ezáltal lehetünk önmagunk, anélkül hogy változatlanok maradnánk. A narratív pszichológia másik képviselője, McAdams (1988/2001) szerint az identitás azonos az élettörténettel, amire közös jellemzőik is rámutatnak: mindkettő lehet koherens vagy rosszul formált, és mindkettő számos funkciót tölt be, melyek közül kiemelt fontosságú az integráció.

A narratív szemlélet tehát feltételezi, hogy az elbeszélés lélektani szempontból értelmezhető és az intrapszichés folyamatokkal kapcsolatban álló tulajdonságokkal bír

(Hargitai, 2007). Ennek a kapcsolatnak az empirikus vizsgálatát tűzte ki a László János (2005a, 2012) nevéhez fűződő *tudományos narratív pszichológia*. Kiindulópontja, hogy abban, ahogy a személyek életük jelentős eseményeit elbeszélik, tükröződik a pszichológiai fogalomkészlettel leírható állapotuk (László, 2012), így az elbeszélések tanulmányozásával empirikus tudást nyerhetünk az ember alkalmazkodásáról, identitásának alakulásáról. Ezt úgy tehetjük meg, hogy a narratív kompozíció szöveg szintjén azonosítható elemeit és ezek kombinációit vizsgáljuk, és pszichológiai jelentést társítunk hozzájuk (László, 2012).

A tudományos narratív pszichológia célja, hogy a komponensek és a pszichológiai jelentés közötti megfeleléseket feltárja és statisztikailag elemezze, amihez a *narratív pszichológiai tartalomelemzés* módszerét alkalmazza. A tartalomelemzés során az elbeszélések nyelvi, strukturális változóit átfordítják pszichológiai változókká (László, 2012). Ehhez először kvalitatív elemzést végeznek, amely során a strukturális változókhoz hipotetikusan pszichológiai változókat rendelnek. Ezután különböző módszerekkel (kontrollcsoportok, kérdőívek, kísérleti manipulációk, stb.) validálják a strukturális változók és a pszichológiai konstruktumok közti kapcsolatot. (Konstruktum alatt pszichológiai fogalmakkal leírt pszichés jellemzőket, tartalmakat, jelenségeket értünk.) A narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerének részletesebb ismertetését Lászlónál (2012) találjuk.

1.2. A vizsgált pszichológiai konstruktumok és a kapcsolódó kutatások

A következőkben bemutatjuk a tanulmányban vizsgált pszichológiai konstruktumokat és olyan magyar kutatásokat, amelyekben narratív pszichológiai tartalomelemzéssel vizsgálták ezeket. Ezzel kettős célunk van: egyrészt bemutatni, hogy a módszert már megbízhatóan alkalmazták, így érdemes a gyászfeldolgozás kutatásában is felhasználni. Másrészt a konstruktumokkal kapcsolatos eredmények jelen kutatás hipotéziseinek meghatározásában is segítenek.

1.2.1. Ágencia

Szalai (2011) az ágenciát „a célvezérelt cselekvések kivitelezésére való képességként” írja le, „melyet befolyásolnak tényleges képességeink és az egyes feladatokban megélt személyes hatékonyságunkról alkotott hiedelmeink” (Szalai, 2011: 20). A nagyobb személyes kontroll megélése nagyobb önbecsülést és énhatékonyságot eredményez. A magas szintű ágenciával rendelkező személy úgy éli meg, hogy képes hatással lenni a környezetére, ezért a depresszió és a problémahelyzetekben megjelenő stressz kevésbé jellemzi (Szalai, 2011). Az ágencia narratív pszichológiai vizsgálatában általában az aktivitást és az intencionalitást tükröző nyelvi jegyek gyakoriságát mérik fel. Az aktivitásnál az aktív igék (pl. megy, csinál) és a passzív igék

(pl. kap, elmúlt) arányát veszik alapul, az intencionalitásnál a szándékot (pl. szeretne, akar) és a kényszer (pl. kell, muszáj) kifejező szavak arányát.

Békés (2008) holokausztnarratívumokat vizsgált az ágencia alapján. Három csoport elbeszélését hasonlította össze: holokauszt túlélők trauma utáni és 60 évvel későbbi elbeszélését, valamint a gyermekeik narratívumát. A trauma utáni interjúkban az elbeszélők passzív elszenvedőként jelentek meg, inkább a külső szereplők voltak az események alakítói. A történetek az üldözők cselekedetei körül forogtak, akik arctalan csoportként tűntek fel. A 60 évvel későbbi történetekben az elbeszélők már aktívabb ágensként voltak jelen. Az üldözők tettei kevésbé álltak középpontban, inkább a sorstársak, barátok, családtagok kerültek előtérbe. A túlélők leszármazottainak elbeszéléseiben szüleik már aktív ágensek, más szereplők pedig inkább elszenvedők, kivéve az üldözőket, akik továbbra is aktívan vannak jelen.

Szalai (2011) sikertörténeteket, veszteségtörténeteket, valamint jó és rossz kapcsolati történeteket vizsgált az ágencia szempontjából. Eredményei szerint azok, akik a nehéz élethelyzeteket kezelhetőbbnek élik meg, valamint magasabb szintű önkontrollal és kisebb bizonytalanság- és örömtelenségérzéssel rendelkeznek, nagyobb aktivitásszinttel mutatják be magukat. „Ez a magasabb hatékonyságélmény, problémákkal szembeni magasabb fokú válaszkészség és felelősségvállalás jeleként értelmezhető.” (Szalai, 2011: 59) A több depresszív tünettől, és impulzusaik, szorongásaik, érzelmeik felett kisebb kontrollal rendelkező egyének magasabb aktivitással ruháznak fel másokat, azaz nagyobb szerepet tulajdonítanak az életük formálásában külső személyeknek. A veszteségtörténetek aktivitásszintje továbbá fordított együttjárást mutatott a depresszív tünetek számával, amelyek „az elbeszélő veszteségekkel szembeni kiszolgáltatottságát jelenítik meg” (Szalai, 2011: 63).

1.2.2. Szelfreferencia és mi-referencia

Szelfreferencia alatt az elbeszélő saját magára, azaz *szelfjére* vonatkozó nyelvi jegyek (pl. „én”, „nekem”) arányát értjük. Ez az érték az „érzés rendkívüli csökkenésével, például a deperszonalizációval leírható” pszichés állapotokban kisebb (Hargitai és mtsai, 2005: 184), míg az énbeszűküléssel jellemezhető depresszív dinamika esetén nagyobb. A traumatikus tapasztalatokat a deperszonalizáció jellemzi, így Békés (2008) áttekintése alapján a traumanarratívumokban a szelfreferenciális utalások lecsökkennek, „minőségüket tekintve pedig negatívak, az én tehetetlenségére, kontrollvesztésére és általában a »mentális vereségre« utalnak” (Békés, 2008: 108). A *mi-referenciák* a többes szám első személyű kifejezéseket jelentik (pl. „nekünk”, „mi”, „együtt”). Ezek gyakorisága a másokkal közös tapasztalatokat jelzi

(Pécsi Tudományegyetem, é.n.). A mi-referenciák száma az elbeszélésekben megjelenő társas kapcsolatokat tükrözi (Ehmann és mtsai, 2011).

1.2.3. Kogníció

Ebben a modulban a kognitív működést és mentális folyamatokat jelző szavakat (pl. tud, gondol, lát, néz) összesítik. Nagyobb számuk magasabb szintű perspektíva felvételre és mentalizációs képességre utal (Vincze, 2007). Emellett az önreflexióban és az elbeszélő belső folyamatainak tudatosításában is magasabb szintet, ezáltal pedig az érzelmszabályozás jobb készségét jelzi (Vincze és László, 2006). Békés (2008) a holokausztnarratívumok elemzésekor a kognitív igéket olyan kategóriaként értelmezi, amely a főszereplő kognitív belátását jelzi a vele történt eseményekre vonatkozóan. Ezek „az események pusztá észlelésével szemben a történések kognitív feldolgozását, megértését mutatják, tehát valamiféle belátását annak, hogy voltaképpen mi és miért történik” (Békés, 2008: 141). Ez a kognitív megmunkálás folyamata.

1.2.4. Értékelés

Az értékelésekből válik világossá, hogy az elbeszélő nemcsak események sorozatát mondja el, hanem történetet mesél, amely jelentést hordoz számára. Ennélfogva az értékelés „az elbeszélő személyes viszonyát fejezi ki az eseményhez” (László, 2005b: 1371). A modulhoz tartozó kifejezésekhez a narrátor értékítéletei (pl. jólesik, gyönyörű, rossz, jelentéktelen) tartoznak (Csertő, 2009).

1.2.5. Érzelem

Az érzelem modulba az elbeszélés során megjelenő explicit érzelemkifejezések tartoznak, amelyek lehetnek pozitívak (pl. boldog, nyugodt) vagy negatívak (pl. ideges, dühös). (Fülöp és László, 2006) Az írásos érzelemkifejezés veszteségfeldolgozásban játszott szerepéről ellentmondásosak az eredmények. Pennebaker (1993/2001; 2005) többször kimutatta az érzelmek leírásának hasznát a traumafeldolgozásban. Azonban más tanulmányok szerint az érzelemkifejezés *önmagában* nem segíti a gyász feldolgozását (pl. Stroebe et al, 2002; Stroebe, Shut és Stroebe, 2005). Emellett Pennebaker, Mayne és Francis (1997) azt mutatták ki, hogy a traumaelbeszélésekben a negatív érzelmek gyakoribb és a pozitív érzelmek ritkább használata alacsonyabb szintű feldolgozással jár együtt. Valószínű, hogy a negatív érzelmek terápiás céllal történő kifejezése elősegíti a feldolgozást. Azonban pusztán az érzelmek nagy aránya utalhat az érzelmi kontroll és a kognitív megmunkálás hiányára, illetve negatív dominanciára (Armstadter és Vernon, 2008).

1.2.6. Szereplői funkciók

A szereplői funkciók moduljának kidolgozására Péley és munkatársai (2005) tettek kísérletet. Egy elbeszélés szereplőjének funkciója azon múlik, hogy az elbeszélő milyen szándékokat, motivációkat, érzéseket tulajdonít neki, és hogyan interpretálja az illető cselekedeteit. Ezek a funkciók nemcsak a cselekmény előrelendítésében, hanem az elbeszélő személyiségfejlődésében is szerepet játszanak. A szereplői funkciókat éntámogató (pozitív) és énvészélyeztető (negatív) osztályba sorolhatjuk (Péley és mtsai, 2005). Részletesebb ismertetésüket – amelyet szintén Péleyéktől vettünk át – az 1. melléklet kódolási útmutatója tartalmazza.

1.3. A trauma- és gyásznarratívumok nyelvi jegyeit vizsgáló korábbi kutatások

A konstruktumok bemutatása után ebben a pontban olyan kutatásokat mutatunk be, amelyekben trauma- és gyásznarratívumokat vizsgáltak pszichológiai szempontból. Az egyik ilyen kutatásban Pennebaker, Mayne és Francis (1997) traumaelbeszélések nyelvi jegyeit tanulmányozták hosszmetzeti vizsgálat keretében. A kognitív jegyek (okozati összefüggésre és belátásra utaló szavak) növekedésével a résztvevők fizikai panaszai csökkentek, a negatív szavak gyakoribb és a pozitív szavak ritkább használata pedig alacsonyabb szintű traumafeldolgozással járt együtt az írást követő hónapokban.

Folkman (1997) tanulmányában olyan homoszexuális férfiak elbeszéléseit elemezték, akiknek a partnere AIDS-ben hunyt el. Két évig vizsgálták őket az átélt stressz, a megküzdés, a társas támogatás és a hangulat alakulása szempontjából. Pennebaker, Mayne és Francis (1997) az adatokat narratív keretben értelmezve az adaptív feldolgozás nyelvi prediktorait vizsgálták. Az idő előrehaladtával az elbeszélésekben csökkent a halállal kapcsolatos szavak és a múlt idejű igék aránya, valamint változatosabb szavakat alkalmaztak. Egy év után a legnagyobb pszichés distresszt azok mutatták, akik a halál utáni hetekben a legkevesebb múlt idejű igét használták.

Capps és Bonanno (2000) azt kutatta, hogy a házastárs halála után röviddel elbeszélte narratívumok nyelvi jegyei miként jelzik előre a gyászoló veszteséghez való alkalmazkodását. Ezt az ágenciára utaló jegyekkel, illetve a pozitív és negatív gondolatok és érzések kifejezésével vizsgálták. Csökkent ágenciát jeleztek a következő nyelvi jegyek (felsorolás és példák: Capps és Bonanno, 2000: 4–5). Ha a személy kinyilvánította, hogy a helyzet kívül esik az irányításán („tehetetlen vagyok”), a *tagadó kifejezések* („nem vagyok képes rá”), a *passzív konstrukciók* („a hullámok összecsaptak a fejem felett”), az *érzelmek nominalizációja* (főnévvé alakítása: „megjelent az elárueltság és a becsapottság érzése”), az *ellipszisek* (alany nélküli kifejezések:

„aztán ott volt az alkoholizmus is”), valamint *kényszerrel jelző igék* („kell”). Egyes csökkent ágenciát jelző nyelvi struktúrák különösen fontosak voltak a gyásznarratívumok vizsgálatában: a *hipotetikus, múltra vonatkozó konstrukciók* („ezt és ezt tehettem volna...”), amelyek az önvádhoz kapcsolódnak, valamint a *szelfreferencia általánosító formái* („az ember azt gondolja, hogy boldog élete van, aztán...”), ami a távolításhoz kapcsolódik.

A csökkent ágenciára utaló nyelvi jegyek pozitívan korreláltak a gyász súlyosságával és a szomatikus panaszokkal a halálest után 6, 14 és 25 hónappal. A múlt hipotetikus konstrukciói pozitívan korreláltak a gyász súlyosságával 14 és 25 hónap múlva, illetve a testi panaszokkal 6 hónap elteltével. Az általánosító szelfreferenciák pozitívan korreláltak a testi panaszokkal 6 hónap után. A csökkent ágenciára és az éntávolításra utaló nyelvi jegyek tehát alacsonyabb szintű gyászfeldolgozással és több testi tünettől jártak együtt a halálest utáni hónapokban.

Bauer és Bonanno (2001) az énhatékonyság szerepét vizsgálta gyászoló özvegyek alkalmazkodásában. Azok, akik a halálest után 6 hónappal több, a saját képességeikre utaló pozitív értékelést alkalmaztak, kevésbé súlyos gyászt mutattak 14 és 25 hónappal a halálest után. Az énhatékonyság érzése magasabb szintű pszichés alkalmazkodást jelezett előre. Kaplow és munkatársai (2018) olyan gyermekek narratívumait vizsgálták, akiknek a szülője vagy gondviselője 6 hónapon belül hunyt el. Az egyes szám első személyű névmások gyakori használata, azaz a szelffókuszú nyelvezet a poszttraumás stressz és az elkerülő megküzdés magasabb szintjével, valamint nagyobb pszichés és viselkedési distresszel járt együtt. Ez abból fakadhat, hogy a szelffókuszú nyelvezet nagyobb szintű bevonódást jelez a distresszt okozó emlékekbe.

A gyásznarratívumok különbözősége az eltérő személyiségvonásokból is fakadhat (Baddeley és Singer, 2008), azonban jelen kutatásban ilyen különbségeket nem áll módunkban vizsgálni. A hipotéziseink (ld. 1.5. fejezet) inkább a halálestek eltéréséből, a gyászolók különböző életkorából, eltérő pszichológiai képzettségéből és megküzdési tapasztalásból következnek. A különbséget a traumatikus gyász tükrében értelmezzük. A fogalom bemutatása után a két özvegy helyzetének összehasonlítása következik, különös tekintettel arra, hogy Gyarmati Fanni esetét miért tarthatjuk traumatikus gyászjelenségnek, Polcz Alaine gyászát pedig inkább normatívnak.

1.4. Polcz Alaine és Gyarmati Fanni gyász helyzetének összehasonlítása a traumatikus gyász tükrében

1.4.1. A traumatikus gyász jellemzői

Normál gyászfolyamat során a hiány tudatosodik, az egyén megbékél a múlttal, ami által értelmessé válik a jövő (Kerekes, 2015a). Traumatikus halál esetén viszont a folyamat eltérő lehet. Barlé, Wortman és Latack (2017) szerint egy haláleset a következő tényezők esetén nevezhető traumatikusnak: nincs előjele, idő előtt történik, erőszakkal jár, az elhunyt teste roncsolódik, ártó szándékú elkövető okozta, a hozzátartozó megelőzhetőnek tartotta volna a halált, úgy véli, hogy az elhunyt szenvedett, vagy a halált igazságtalannak tartja. Ez általában gyilkosság, öngyilkosság, katasztrófa vagy baleset nyomán bekövetkező halált jelent.

A traumatikus halál nyomán traumatikus gyász léphet fel, amelynek két fő jellemzője „a szeparációs distressz, amely a kötődési személy elvesztéséből fakad, és a traumás distressz, amely a helyzethez való alkalmazkodás megterheléseiből és a veszteség erőszakos, akcidentális voltából fakad” (Kerekes, 2015a: 268). A szeparációs distressz miatt a gyászoló folyton az elhunyttal foglalkozik és súlyos magányérzet alakul ki nála. A traumatikus distressz miatt úgy érzi, hogy énjének egy része meghalt az elhunyttal együtt. Hiábavalónak tartja a jövőt, összeomlik a világképe, sokkot él át, nem hiszi el a halál tényét, és ürességet érez. (Neria és Litz, 2004) Emellett tipikus jelenség az önvád vagy mások vádlása a halál miatt. Pohárnok és Lénárd (2015) szerint a trauma nyomán az alapvető értékek, hitek, kapcsolatok megínognak. A személy integritása sérül, és úgy érzi, hogy sérült énje nem vállalható, ami elszigetelődéshez vezet (Kerekes, 2015a). A traumatikus gyász továbbá gyakran válik komplikált gyásszá, amikor a kettő közös tünetei – a sérült szelfreferencia, a halálszorongás és az értelemtalálásra való képtelenség – markánsan jelentkeznek. (Tolstikova, Fleming és Chartier, 2005)

A traumára adott válasz lehet aktív megküzdés vagy passzív megadás. Mivel a gyász során a halál, egy megváltoztathatatlan tény a traumatizáló tényező, gyakoribb az utóbbi. Ez azonban gyakran vezet disszociációs folyamatokhoz, azaz az éntől és a világtól való eltávolodáshoz (deperszonalizáció és derealizáció) (Pohárnok és Lénárd, 2015). A disszociáció folytán az érzelmek leválasztódnak a kognitív információkról, máskor viszont túlradó és kontrollálatlan formában jelennek meg (pl. dühkitörések), ami növeli a poszttraumás stressz megjelenésének és a gyászfolyamat elakadásának valószínűségét (Kerekes, 2015a).

1.4.2. Intrapersonális és élettörténeti összehasonlítás

A következőkben bemutatjuk azokat a különbségeket a két özvegy között, amelyek indokolják a hipotézist. Kettejük közös megrázkódtatása, hogy mind Gyarmati Fanni (1912–2014), mind Polcz Alaine (1922–2007) átélte a második világháborút és a szovjetek bevonulását, amikor mindkettejüket megerősakolták az orosz katonák (Polcz, 2017; Radnóti Miklósné, 2018). Ez meghatározó traumát jelentett az életükben.

Gyarmati Fanni 1946-ban, 34 évesen értesült férje haláláról. Alaine férje, Mészöly Miklós 2001-ben hunyt el, amikor az asszony 79 éves volt. Az életkori különbség önmagában is lényeges a gyásznarratívumok különbözősége szempontjából, hiszen az idős személyek több érzelemszabályozáson alapuló megküzdést alkalmaznak, így potenciálisan képesebbek a gyász hatékonyabb feldolgozására (Kerekes, 2015b). Emellett Alaine-nél az erőszak traumája a haláleset bekövetkeztekor feldolgozottabb volt: többször írt róla, míg Fanninál a traumatikus események frissek voltak és egymásra halmozódtak.

Fontos különbség továbbá, hogy Polcz Alaine több évtizedes tapasztalattal bíró pszichológus volt, aki a halál és a gyász témáját szakmailag is ismerte: 1970-től haldokló gyermekekkel és hozzátartozóikkal foglalkozott (Onagy, 2010), és ő volt a Magyar Hospice Alapítvány alapítója és a tanatológia egyik magyarországi meghonosítója. Pilling János így ír róla: „...lényéből derű és életszeretet áradt. Azt hihetnénk pedig, hogy aki évtizedeken át halállal, gyással foglalkozik, az bizonyára komor ember. Alaine azonban számos alkalommal elmondta: aki halni tanul, az élni tanul. Aki szembesül azzal, hogy mindent elveszíthet, jobban értékeli mindazt, aminek örülni lehet.” (Pilling, 2012, o.n.) Alaine emellett több regényben is leírta tapasztalatait, ami szintén segítette a feldolgozásban. Fanninak nem volt hasonló előélete.

1.4.3. Az élethelyzet összehasonlítása

Gyarmati Fanni 23 évesen ment hozzá Radnóti Miklóshoz. Bár kapcsolatukat gyakran a magyar irodalom egyik legszebb szerelmének tartják, az nem volt zökkenőmentes – Radnóti többször megcsalta, amiről a nő is tudott (Radnóti Miklósné, 2018). Mivel zsidó családból származtak (Urfi, 2014), Radnótit többször behívták munkaszolgálatra, utoljára 1944-ben, amikor társaival együtt lelőtték őt. Gyarmati Fanni kilenc évig élt házasságban férjével, majd két évig nem tudott róla semmit, mígnem 1946 augusztusában értesült haláláról, amikor azonosítania kellett a holttestet (Radnóti Miklósné, 2018). Ez megfelel a traumatikus halál kritériumainak: idő előtt történt, erőszakosan, a holttest eltorzult, Fanni sokszor vívódott azon, hogy mit tehettek volna a halál megelőzéséért, a haláleset pedig megrendítette a világképét. Közeli ismerőse, Ferencz Győző szerint „a deszkakoporsó mellől kételyekkel telve távozott. A (...) temetőbe nem járt ki, mert nem volt biztos benne, hogy Radnóti Miklós teste nyugszik a sírban.” (Urfi, 2014, o.n.) Ez a bizonytalanság megnehezítette a trauma feldolgozását.

Gyarmati Fanni sohasem ment többé férjhez, a nyilvánosságtól elzárkózott. Összesen két interjút adott, az egyiket 1962-ben, amikor ezt mondta: „a fasizmus elnyelte az életünket” (Népszava, 2014, o.n.). Férjével közös lakásában élt egészen 2014-ben bekövetkezett haláláig. Radnóti Miklós halálát és felesége gyászát a mai napig egy történelmi tragédia szimbólumaként

tartják számon. Ferencz Győző így fogalmazott: „Szokták mondani róla, hogy az egykor közös lakásban hetven éven át »őrizte Radnóti Miklós emlékét«. Azt hiszem, csak élni próbálta az életét, amelyet megakasztott férjének meggyilkolása.” (Urfi, 2014, o.n.)

Polcz Alaine 1949-ben, 27 évesen ment feleségül Mészöly Miklóshoz. Ekkor már túl volt egy sikertelen házasságon és jó néhány traumán, amelyek a háborúban érték. Ez a kapcsolat sem volt zökkenőmentes, Miklósnak számos szeretője volt a házasságuk alatt, többször el- majd visszaköltözött, de Alaine mindig visszafogadta. A férfi 52 év házasság után hunyt el, évekil tartó betegséget követően. A kórházban kómába esett, és végül felesége harcolta ki, hogy hagyják meghalni (Fidelio, 2017; Polcz, 2019).

A két haláleset között nyilvánvaló a különbség. Gyarmati Fanni fiatal volt, váratlanul érte a halálhír, férje erőszakos halált halt, egy történelmi tragédia részeként. A holttest azonosításának stressze és a folyamatos bizonytalanság megnehezítette a halállal való szembenézést. Polcz Alaine férje ezzel szemben időskorában halt meg. Az évekil tartó ápolás során képes volt fel készülni férje halálára, és elbúcsúzni tőle (anticipált gyász). Természetes halál volt, Alaine-nek lehetősége volt a gyász rituáléira. E különbségek alapján feltehető, hogy eltérés van a két gyászfolyamat között: Fannié traumatikus, míg Alaine-é normatív gyász.

1.5. Hipotézisek

Főhipotézisünk, hogy a gyász eltérő jellegéből adódóan különbség van a két elbeszélés nyelvi jegyei közt. Ezen belül a következő alhipotéziseket fogalmazzuk meg.

H1. Alaine magasabb belső ágenciaértéket mutat; a külső ágenciaértékek Fanninál nagyobbak.

H2. Gyarmati Fanninál kisebb lesz mind a szelf-, mind a mi-referenciák aránya.

H3. A kognitív igék aránya Polcz Alaine-nél nagyobb, mint Gyarmati Fanninál.

H4. Alaine-nél több értékelés jelenik meg, de Fanninál nagyobb a negatív értékelések aránya.

H5. Fanninál nagyobb a kifejezett érzelmek mértéke és a negatív érzelmek aránya.

H6. Fanninál nagyobb a negatív szereplői funkciók aránya, Polcz Alaine-nél pedig a pozitívaké.

2. Módszerek

2.1. Felhasznált szövegek

Az elemzést a halálesetek környékén írt naplójegyzetek alapján végeztük. Gyarmati Fanni naplójából az 1946. augusztus 19-től szeptember 9-ig tartó jegyzeteket használtuk fel (Radnóti Miklósné, 2018: 986–1021). Az augusztus 19-i bejegyzés az első azután, hogy értesült férje holttestének megtalálásáról, a szeptember 9-i pedig a legutolsó. A szöveg 8136 szóból állt.

Polcz Alaine naplójegyzeteit az *Egész lényeddel* című könyvből vettük, a „*Személyesből a személytelenbe*” című bejegyzéstől a *Budapest, Kisoroszi, Trieszt* címűig (Polcz, 2006: 115–154). Azért választottuk ezeket a fejezeteket, mert – bár pontos dátumot nem tudunk – tartalmuk alapján ezek íródtak körülbelül ugyanolyan időbeli távolságra a halálesettől, mint Fanni jegyzetei. Ez a szöveg 9020 szóból állt. Az elemzéshez mindkét könyv e-book formátumú változatát is megvásároltuk: Polcz Alaine könyvét 2019-ben adták ki elektronikusan (Polcz, 2019); Fanni naplója esetén az e-book kiadási adatai megegyeztek a fizikai példányéval.

2.2. Eszközök

A tartalomelemzés kétféle módszerrel történt. A szereplői funkciókat manuális kódolással elemeztük, a többi értéket pedig a *NarrCat* (Ehmann és mtsai, 2014) narratív kategoriális tartalomelemző programmal. Ez a pszichológiai jelentéssel bíró nyelvi változókhoz modulokat alakít ki (Vincze és mtsai, 2009), és kimutatja a modulhoz tartozó kifejezések gyakoriságát (Ehmann és mtsai, 2014). A modulok összegzését az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: Felhasznált modulok és értékek, valamint kidolgozójuk

Modul/érték	Tartalom	Kidolgozó
Ágencia/ Aktivitás almodul	Aktív igék: az elbeszélő (akarati) cselekvését fejezik ki Passzív igék: állapotot, történést fejeznek ki	Szalai & László, 2006
Ágencia/ Intenció almodul	Szándékot jelző kifejezések (pl. szeretnék, akarok) Kényszert jelző kifejezések (pl. nem akartam, kellett, muszáj)	Ferenczhalmy & László, 2006
Összesített ágenciapontszám	Aktív/passzív igék arányszámát összeadjuk az intenciót/kényszert kifejező értékek arányszámával	Ferenczhalmy, Szalai & László, 2011
Szelfreferencia	E/1-re utaló kifejezések (pl. én, nekem, engem)	Hargitai és mtsai, 2005
Mi-referenciák	T/1 tartalmú kifejezések (pl. mi, nekünk)	Ehmann és mtsai, 2011
Kogníció	Mentális folyamatra utaló szavak (pl. értem, gondolom)	Vincze & László, 2006
Értékelés	Értékelő jellegű kifejezések (negatív vagy pozitív)	Csertő, 2009
Érzelem	Érzelmet kifejező szavak (negatív vagy pozitív)	Fülöp & László, 2006

2.3. Eljárás

A szereplői funkciókat manuálisan kódolta két független személy egy útmutató (1. melléklet) alapján, amely Péley és munkatársai listáját tartalmazta (Péley és mtsai, 2005: 174–175). Az elhunythoz kapcsolt funkciókat nem vontuk be az elemzésbe, mivel elsősorban a még élő és cselekvő személyek szerepét vizsgáltuk a gyászfolyamatban. A funkciókat pozitív, negatív és

semleges kategóriába soroltuk (2. táblázat). A kódolók közötti megítélői megbízhatóságot Cohen-féle kappa-tesztel számoltuk ki, melynek eredménye $\kappa = 0,706$. A kódolók egyet nem értése esetén független személyel döntöttünk arról, melyik értékelést vegyük figyelembe

2. táblázat: Szereplői funkciók felosztása

Pozitív	Negatív	Semleges
Modell, partner, segítő, sorstárs, támogató, társ, védelmező	Antimodell, áruló, elhagyó, ellenség, elvesztett, fenyegető, korlátozó, nem gondoskodó, nem támogató, versenytárs	Védenc

A gépi kódolást a NarrCat programmal végeztük. Az ágencia almoduljainál (aktivitás, intencionalitás; lásd: 1.2.1. pont) a kapott eseteket manuálisan szétválasztottuk aszerint, hogy az elbeszélő magát nevezi meg ágensként/recipiensként, vagy egy másik személyt. Az első személyű értékeket belső ágencia, a külső személyhez tartozókat pedig külső ágencia kifejezéssel jelöltük. A leíró statisztikához szövegszázalékos arányokat és a páros nyelvi változók arányszámait (pl. aktív/passzív igék) használtuk. A szövegszázalékos arány kiszámításához a relatív gyakoriságokat (modul szavai/összes szó) megszoroztuk 100-zal. A szereplői funkciók előfordulását nem szövegszázalékkal határoztuk meg (mivel ezek nem csak 1-1 szóban jelentek meg), hanem a pozitív és negatív funkciók összes funkción belüli arányával (pozitív/összes; negatív/összes). A következtető statisztikában a szignifikanciaszintet Pearson Khi-négyzet próbával számoltuk ki.

Az ágenciapontszámot az aktív/passzív igék, illetve intenció/kényszer arányszám összeadásával határoztuk meg. Az ehhez kapcsolódó következtető statisztikában az aktív és passzív igéket, illetve az intencióra és kényszerre utaló kifejezéseket dichotóm változóként kezeltük, az ágenciapontszámhoz kapcsolódó következtető statisztikába pedig mindegyik változót bevontuk, így 4x2-es kontingenciatábla alapján végeztük el a Khi-négyzet próbát.

3. Eredmények

3.1. Ágenciával kapcsolatos értékek

Az ágencia eredményeihez tartozik az aktív/passzív igék, illetve az intencióra/kényszerre utaló jegyek százalékos aránya, és az ezekből számolt ágenciapontszám (3. táblázat). Az aktív és passzív igék előfordulását grafikusan az 1. ábra tartalmazza. Az aktív igék (pl. megy, csinál) gyakoriságában szignifikáns különbség van a két szöveg közt ($p < 0,001$), belső és külső kategóriára bontás után is ($p < 0,001$ és $p = 0,030$): az értékek Alaine-nél nagyobbak. A passzív igék (pl. kap, történt) gyakoriságában nincs különbség ($p = 0,960$), belső és külső kategóriára

bontás után sem ($p=0,428$ és $p=0,293$). Tehát Alaine-nél nagyobb az aktivitás – ez pedig inkább az aktív igék nagyobb számából adódik, nem pedig a passzív igék kisebb számából. Az összesített és E/1-es aktív igék gyakorisága alátámasztja a H1. hipotézist, viszont a külső személyekre vonatkozó eredmények nem.

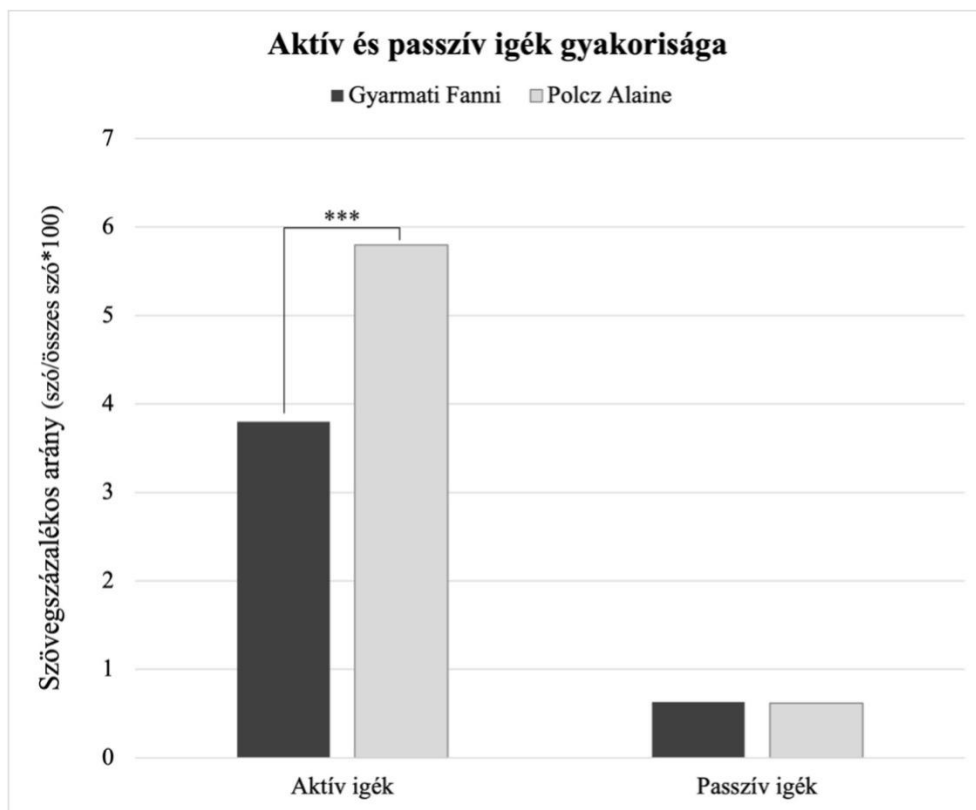
3. táblázat: Ágenciával kapcsolatos nyelvi jegyek aránya

szignifikáns $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,001$ szignifikanciaszinten*

Ágenciajegy	Kategória	Gyarmati Fanni (szövegszázalék)	Polcz Alaine (szövegszázalék)	Khi-érték	Szignifikanciaszint (p-érték, 2-tailed)
Aktív igék	Összes	3,80	5,80	35,48	< 0,001***
	Belső	1,30	2,70	45,99	< 0,001***
	Külső	2,48	3,03	4,70	0,030*
Passzív igék	Összes	0,63	0,62	<0,01	0,960
	Belső	0,36	0,33	0,63	0,428
	Külső	0,25	0,06	1,10	0,293
Intenció	Összes	0,42	0,74	7,72	0,005**
	Belső	0,22	0,40	4,31	0,038*
	Külső	0,20	0,34	3,38	0,066
Kényszer	Összes	0,42	0,45	0,14	0,707
	Belső	0,33	0,40	<0,01	0,993
	Külső	0,09	0,06	1,16	0,281

1. ábra: Aktív igék és passzív igék gyakoriságának összehasonlítása

*** szignifikáns $p < 0,001$ szignifikanciaszinten

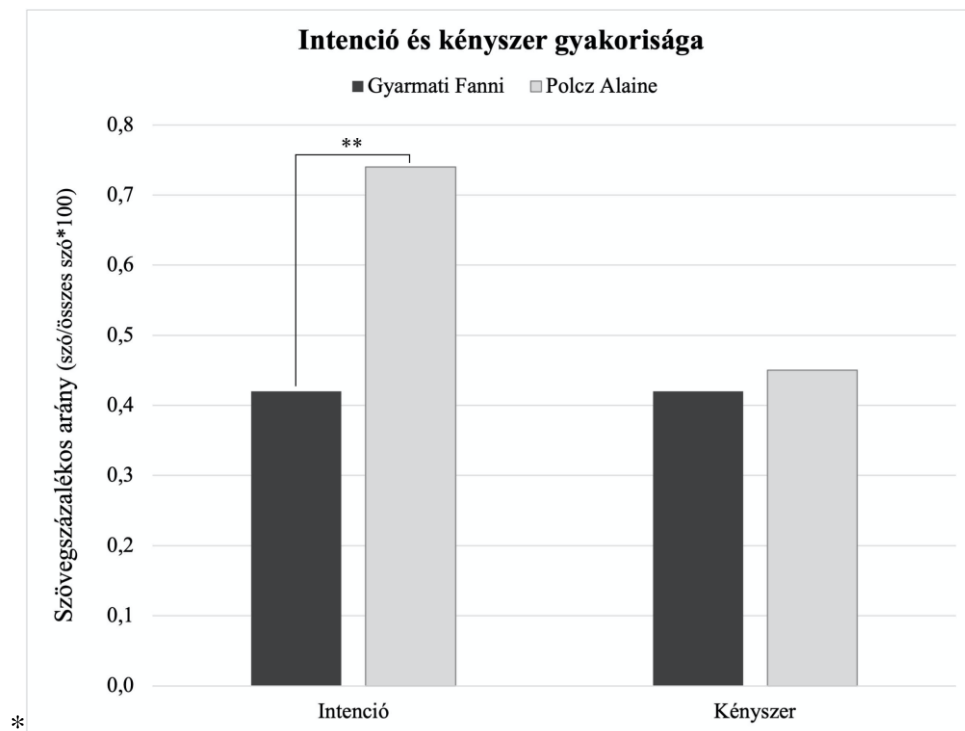
Az intencióra és kényszerre utaló kifejezések előfordulásának grafikus ábrázolását a 2. ábra tartalmazza. Az intenciót jelző kifejezések (pl. akar) összesített gyakoriságában szignifikáns különbség van ($p=0,005$), Alaine-nél gyakrabban jelentek meg. Kategóriákra való bontás után csak a belső intencionális kifejezéseknél van szignifikáns különbség ($p=0,038$), a külsőnél nem ($p=0,066$). A kényszerre utaló nyelvi jegyeknél (pl. kell) nincs különbség ($p=0,707$), kategóriákra való bontás után sem. Az eredmények részben szintén igazolják a H1. hipotézist.

Az ágenciapontszámhoz kapcsolódó leíró statisztikában az aktív és passzív igék arányát, illetve az intencionális (pl. szeretném) és kényszerhez kapcsolódó (pl. kénytelen) kifejezések egymáshoz viszonyított arányát adtuk meg. Ezen arányszámok összeadásával számoltuk ki az ágenciapontszámot (lásd: 4. táblázat és 3. ábra). A belső ágenciapontszám Fanninál 4,26, Alaine-nél pedig 10,54, ami 6,28 ponttal nagyobb értéket jelent. A kapcsolódó következtető statisztika is szignifikáns különbséget mutatott ($p=0,003$). A külső csoport ágenciájának pontszáma a hipotézissel ellentétben Alaine-nél volt nagyobb: 15,30 pont, míg Fanninál 12,39. Ez azonban kisebb különbség, mint a belső és az összesített ágenciapontszám esetén, és nem is szignifikáns ($p=0,445$). Az összesített ágenciapontszám Fanni esetén 7,24; Alaine-nél pedig

10,98, ami 3,74 pontos különbséget jelent Elaine javára, de a következtető statisztika itt sem mutatott szignifikáns különbséget ($p=0,092$).

2. ábra: Intencionális és kényszerre utaló kifejezések gyakoriságának összehasonlítása

** szignifikáns $p < 0,01$ szignifikanciaszinten

Ami a külső és belső ágencia különbségét illeti, Fanninál jóval inkább meghaladta a külső csoport ágenciapontszáma a belső ágenciát, mint Elaine-nél. Fanni esetén a külső személyek 7,87-tel nagyobb értéket mutattak, mint az első személyű (belső) pontszám, míg Elaine-nél csak 4,26 pont a különbség (bár szintén a külső csoport javára). A H1. hipotézis tehát részben teljesült: a belső, ágenciával kapcsolatos értékeknél igen, az összesített és külső személyek ágenciájával kapcsolatosaknál viszont csak részben.

4. táblázat: Aktív/passzív igék és intenció/kényszer aránya, valamint az ezek összeadásával számolt ágenciapontszámok

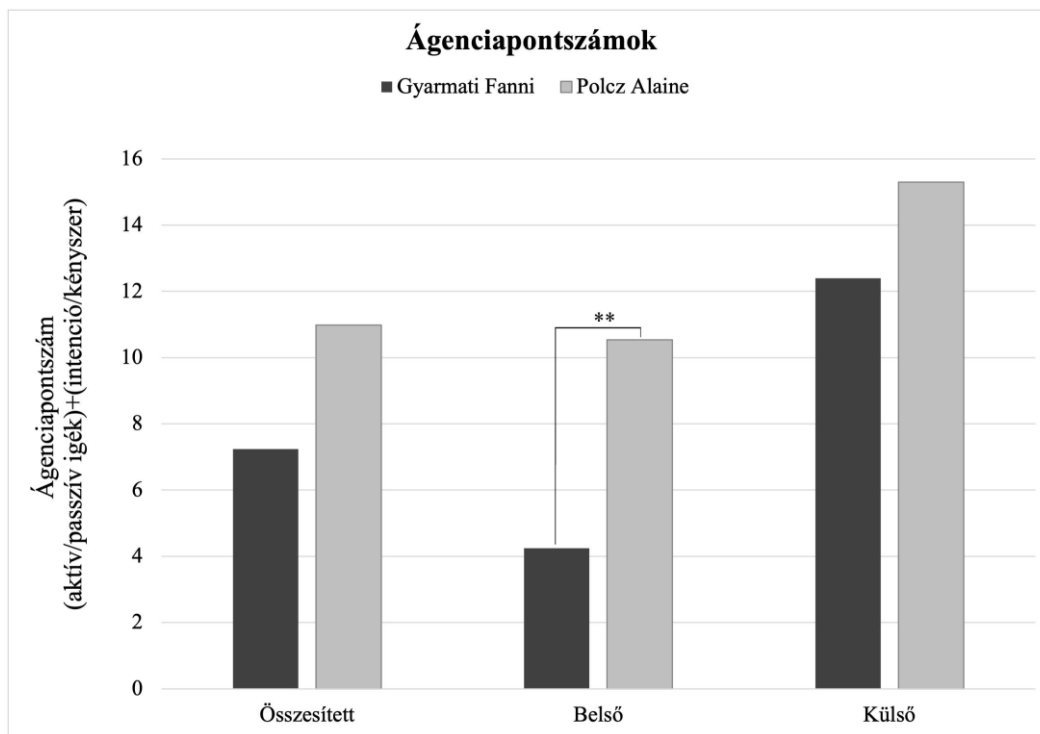
szignifikáns $p < 0,01$; * $p < 0,001$ szignifikanciaszinten

Kategória	Ágenciajegy	Gyarmati Fanni	Polcz Elaine	Khi-érték	Szignifikanciaszint (p-érték, 2-tailed)
Belső	Aktív igék/passzív igék	3,59	9,54	11,62	<0,001***
	Intenció/kényszer	0,67	1,00	1,11	0,291
	Ágenciapontszám	4,26	10,54	13,93	0,003**
Külső	Aktív igék/passzív igék	10,10	9,10	0,12	0,730

	Intenció/kényszer	2,29	6,20	2,37	0,124
	Ágenciapontszám	12,39	15,30	2,67	0,445
Összesített	Aktív igék/passzív igék	6,24	9,30	3,69	0,055
	Intenció/kényszer	1,00	1,68	2,71	0,099
	Ágenciapontszám	7,24	10,98	6,45	0,092

3. ábra: Összesített, belső és külső ágenciapontszámok

**szignifikáns $p < 0,01$ szignifikanciaszinten

3.2. További értékek

A többi, automatizált tartalomelemzéssel vizsgált változó gyakoriságát és különbségeit az 5. táblázat, a szelfreferenciák (pl. én, nekem) és mi-referenciák (pl. mi, együtt) grafikus ábrázolását a 4. ábra tartalmazza. Szignifikáns különbség van a szelf- ($p < 0,001$) és mi-referenciák gyakoriságában is ($p < 0,001$). A H2. hipotézisnek megfelelően Polcz Alaine mind a két modulban magasabb értékeket mutatott.

5. táblázat: Narratív jegyek szövegszázalékos aránya és összehasonlításuk

* szignifikáns $p < 0,05$ szinten; ** $p < 0,01$ szinten; *** $p < 0,001$ szinten

Narratív jegy	Gyarmati Fanni (szövegszázalék)	Polcz Alaine (szövegszázalék)	Khi-érték	Szignifikanciaszint (p-érték, 2-tailed)
Szelfreferencia	5,67	7,12	14,98	< 0,001***

Mi-referencia	0,52	1,90	66,40	< 0,001***
Érzelem	1,40	1,00	5,93	0,015*
Pozitív érzelem	0,39	0,38	0,03	0,863
Negatív érzelem	1,01	0,62	8,03	0,005**
Kogníció	1,16	1,62	6,66	0,010*
Értékelés	1,24	0,84	6,66	0,010*
Pozitív értékelés	0,69	0,67	0,03	0,854
Negatív értékelés	0,55	0,18	17,04	< 0,001***

4. ábra: Szelf- és mi-referenciák gyakorisága

***szignifikáns $p < 0,001$ szignifikanciaszinten

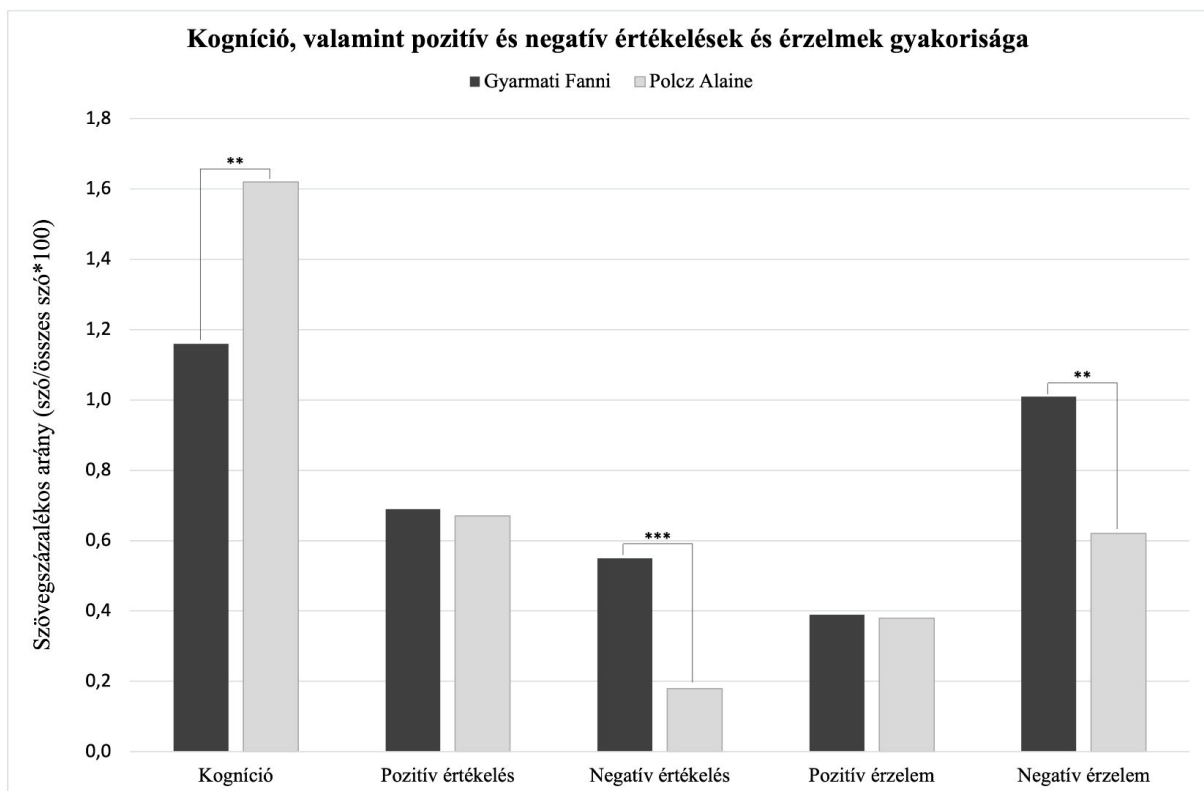

A kogníciót, értékelést és érzelmet kifejező szavak előfordulásának grafikus ábrázolása az 5. ábrán látható. A kogníciót kifejező szavakban (pl. tudom, gondolom, belátom) szignifikáns különbség van Alaine javára ($p=0,010$), ami igazolja a H3. hipotézist. Az értékelések gyakoriságában szintén szignifikáns különbség van a két elbeszélés között ($p=0,010$): a H4. hipotézissel ellentétben Fanninál gyakrabban szerepeltek. A pozitív értékelések (pl. bámulatos, jó) gyakoriságában azonban nem volt szignifikáns különbség ($p=0,854$), csak a negatívakéban (pl. borzasztó, félelmetes; $p < 0,001$): Fanninál gyakrabban jelentek meg. Ez azt jelenti, hogy az

értékelések összesített gyakoriságában megjelenő szignifikáns különbséget a Fanni által gyakrabban alkalmazott negatív értékelések okozták, a pozitív értékelések szövegszázalékos aránya pontosan ugyanakkora (0,7) mindkét elbeszélésben. A H4. hipotézis tehát részben teljesült. Az érzelmet kifejező szavak (pl. fél, örül, ideges) gyakoriságában Fanni mutatott szignifikánsan nagyobb értéket ($p=0,015$). Az értékelésekhez hasonlóan a különbséget a negatív érzelmekben mutatkozó eltérés magyarázza. A pozitív érzelmek gyakoriságában ugyanis nincs szignifikáns különbség ($p=0,863$); a negatív érzelmekben viszont van ($p=0,005$): Fanni többet használt belőlük. A H5. hipotézis igazolódott.

5. ábra: A kogníciót, értékelést és érzelmet kifejező szavak gyakoriságának összehasonlítása

** szignifikáns $p < 0,01$ szignifikanciaszinten; *** $p < 0,001$ szignifikanciaszinten

A pozitív és negatív szereplői funkciók arányát az 5. táblázat tartalmazza. A leíró statisztikában ez esetben nem szövegszázalékos arányokat használtunk, hanem a pozitív és negatív funkciókat elosztottuk az összes funkciómegjelenéssel (negatív/összes; pozitív/összes). Gyarmati Fanninál összesen 90-szer jelentek meg funkciók, ebből 44 pozitív, 45 negatív és 1 semleges. Polcz Alaine-nél 83-szor jelentek meg funkciók, ebből 51 pozitív, 28 negatív és 4 semleges. Habár a pozitív funkciók aránya Alaine-nél nagyobb volt, ez a különbség nem szignifikáns ($p=0,097$), a negatív funkciók arányában lévő különbség viszont az ($p=0,030$). Fanninál nagyobb a negatív

funkciók aránya. Az egyes funkciókat külön-külön nézve Gyarmati Fanninál gyakrabban jelentek meg az áruló, ellenség, korlátozó, nem gondoskodó, nem támogató, partner, sorstárs, szorongató és versenytárs szerepek. Polcz Alaine-nél többször fordult elő az elvesztett, modell, támogató, társ, védelmező és védenc szerep. Az antimodell és segítő szerep ugyanakkora gyakorisággal jelent meg mindkettejükénél. A H6. hipotézis teljesült.

6. táblázat: Pozitív és negatív szereplői funkciók összes funkción belüli aránya

***szignifikáns $p < 0,01$ szignifikanciaszinten*

Szereplői funkció	Gyarmati Fanni (arány)	Polcz Alaine (arány)	Khi-érték	Szignifikanciaszint (p-érték, 2-tailed)
Pozitív	0,49	0,61	2,75	.097
Negatív	0,5	0,33	4,68	.030*

4. Megbeszélés

A főhipotézis – a két szöveg nyelvi jegyei közt az eltérő gyászfolyamatból adódóan különbség van – igazolódott. Az alhipotézisek nagy része szintén igazolást nyert. Ezek a következők:

- H1. Alaine magasabb belső ágenciaértéket mutat; a külső ágenciaértékek Fanninál nagyobbak.
- H2. Gyarmati Fanninál kisebb lesz mind a szelf-, mind a mi-referenciák aránya.
- H3. A kognitív igék aránya Polcz Alaine-nél nagyobb, mint Gyarmati Fanninál.
- H4. Alaine-nél több értékelés jelenik meg, de Fanninál nagyobb a negatív értékelések aránya.
- H5. Fanninál nagyobb a kifejezett érzelmek mértéke és a negatív érzelmek aránya.
- H6. Fanninál nagyobb a negatív szereplői funkciók aránya, Polcz Alaine-nél pedig a pozitívaké.

4.1. Ágenciával kapcsolatos eredmények

A H1 hipotézis azon része, hogy Alaine-nél magasabbak a belső ágenciaértékek, igazolódott. Az aktív igék nagyobb száma nagyobb hatékonyságélményre, kisebb bizonytalanságra, a helyzet kezelhetőbbként való megélésére, valamint magasabb szintű önkontrollra utal (Szalai, 2011). A kisebb aktivitás Fanninál a traumára adott passzív reakciót jelzi a jövőkép és a kontrollba vetett hit megrendüléséből fakadóan. Emellett a haláleset körülményei is szerepet játszhatnak az aktivitás különbségében. Polcz Alaine ápolta a férjét, ő beszélt az orvosokkal, ő járult hozzá a mesterséges életben tartás megszüntetéséhez, és a temetési ügyeket is nagyrészt ő intézte. Ezzel szemben Gyarmati Fanni másfél éven keresztül várt, hogy érkezik-e hír a férjéről. Egy újságcikkből szerzett tudomást a haláláról, és innentől szinte mindenben mások rendelkezései szerint kellett eljárnia. Ami a passzív igék különbségének hiányát illeti, ennek lehetséges oka, hogy a gyászfolyamat során a túlzott aktivitás nem adaptív, mert túlzott

kontrolltörekvést jelezhet (Szalai, 2011). A megváltoztathatlan halál és a segítség elfogadásához szükség van bizonyos fokú passzivitásra.

Az intenció mértéke szintén Polcz Alaine-nél volt nagyobb: ő inkább volt képes kifejezni a vágyait és szándékait. Ez összefügg az elhunytért való tenni akarással, majd azzal a szándékával, hogy ne tartsák életben a férjét. Az, hogy Gyarmati Fanni kevésbé fejezte ki intencióit, traumatikus gyászjellemező. Az egyén sérült énjét nem adja ki másoknak, úgy érzi, érzései, vágyai nem kommunikálhatók. Többek közt ezt írta: „megint újra és mindig tekintettel vagyok a többiekre, hogy várnak rám, és kellemetlen nekik, és sietni kell, és engedek, és elfojtom a kéréseim, aggodalmaim.” (Radnóti Miklósné, 2018: 996) A kényszerre utaló nyelvi jegyek mértékében nem volt különbség, azonban Alaine-nél ezek általában valamilyen belülről fakadó szükségszerűséget takarnak, például hogy küzdeni kell valaki életéért, míg Fanninál a kényszer gyakrabban származott valamilyen külső ágenstől (pl. egy hivatali személytől).

Az összesített és belső ágenciapontszámokban a vártnak megfelelően Alaine ért el magasabb értéket. Ez előrejelzi a sikeresebb gyászfeldolgozást és alkalmazkodást (Adler, 2012). A hipotézist cáfolja, hogy a külső személyek Alaine-nél nagyobb ágenciaponttal rendelkeztek, azonban Fanninál a külső ágensek gyakrabban voltak arctalanok (pl. hivatali személyek, SS-alakulat), míg Polcz Alaine-nél inkább konkrét személyeket jelentettek, és ritkábban voltak negatív ágensek (amint azt a szereplői funkcióknál is látjuk).

4.2. Szelf- és mi-referenciák

Fanni mind a szelf-, mind a mi-referenciákban szignifikánsan kisebb értéket mutatott (H2 hipotézis). Ez a traumára jellemző disszociációval és deperszonalizációval magyarázható (Bóna, 2015). A traumanarratívumokban ritkábban fordulnak elő énreferenciális utalások (Békés, 2008), és azoknál, akik sérült szelfreferenciáról számolnak be, súlyosabb trauma és komplikált gyász jelentkezik (Tolstikova, Fleming és Chartier, 2005). Alaine-t az élettörténete és a további értékek alapján a disszociációnál érettebb elhárító mechanizmusok jellemezték. Ilyen például a szublimáció, hiszen ezután még intenzívebben kezdett a halál témájával foglalkozni: „Akkor vált számomra fontossá és sürgetővé, hogy kell valamit tenni a kórházi ravatalozásért. Vissza kell adni a holttest méltóságát.” (Polcz, 2006: 135)

A mi-referenciák nagyobb aránya Alaine-nél igazolta a H3 hipotézist, ami a társas támogatással, azaz „a szignifikáns (jelentős) mások által biztosított pszichoszociális erőforrások[kal]” magyarázható (Papp-Zipernovszky, Kékesi és Jámbori, 2017: 231). Ezt általában *észlelt* társas támogatásként határozzák meg, ami jelzi a támogatásban részesülő személy interpretációjának, befogadóképességének fontosságát (Papp-Zipernovszky, Kékesi és

Jámbori, 2017). A mi-referenciák nagyobb gyakorisága Alaine-nél nagyobb mértékű észlelt társas támogatást jelez, ami elősegíti a gyászfeldolgozást (Engelkemeyer, 2008). Gyarmati Fanninál a kisebb arány az észlelt társas támogatás alacsonyabb szintjét jelzi, emellett jele az emberi kapcsolatokba vetett hit és bizalom megingásának és az elmagányosodásnak. A trauma „elpusztítja az emberi kapcsolatok megtartó, megmentő erejébe vetett és ezzel párhuzamosan az önmagunk létezésének értelmébe vetett hitet” (Pohárnok és Lénárd, 2015: 231). A traumát átélő személy elszigetelődéséből adódóan nem tudja helyreállítani az emberekbe vetett bizalmát, és fontos erőforrástól esik el a feldolgozásban (Herman, 2011).

4.3. Kogníció

Polcz Alaine-nél szignifikánsan több kognícióra utaló szó jelent meg. Ez magasabb szintű önreflexiót jelez (Vincze és László, 2006), valamint a kognitív megmunkálás konstruktumával magyarázható, amely az Antonovsky (1987) által leírt koherenciaérzékhez kapcsolódik. A koherenciaérzék „az összefüggések megértésének, megérzésének képessége, magabiztos érzése annak, hogy környezetünk változásai előrejelezhetők, és valószínűleg úgy alakulnak a dolgok, ahogy az ésszerűen elvárható” (Dávid, 2014: 39). Alkotóelemei egyrészt az esemény kognitív értelmezhetőségének képessége; másrészt a kezelhetőség, azaz a kezeléshez szükséges erőforrások megléte; harmadrészt az arra való képesség, hogy a személy jelentésteliként élje meg az eseményt (Balajti és mtsai, 2007). A koherenciaérzék elősegíti a kognitív megmunkálást, amely nagyban hozzájárul a nehéz élethelyzetekkel való hatékony megküzdéshez (Forgács, 2017). Gyarmati Fanninál a kognitív igék kisebb száma az alacsonyabb szintű kognitív megmunkálással és feldolgozással magyarázható (Békés, 2008).

4.4. Értékelés

Fanni több értékelést használt – ami ellentmond a H4 hipotézisnek –, ám ez főként a negatív értékelések többségéből eredt. Trauma átélésekor a világvélemény megrendül, a negatív értékelések kerülnek túlsúlyba, hiszen a világ többé nem biztonságos és kiszámítható hely. A negatív értékelések továbbá személyekre is vonatkoznak, elsősorban a halál megelőzhetőségébe vetett hit nyomán. Ez önvádban és mások vádlásában ölt testet, ahogy az alábbi részletben is látjuk: „Nem értettem meg ostobán, szerencsétlenül ostobán akkor, hogy ő a legfontosabb (...). Nincs fájdalom, nincs rossz, ami elég volna a büntetésemre.” (Radnóti Miklósné, 2018: 1003) Ez megnehezíti a traumafeldolgozást (Pennebaker, Mayne és Francis, 1997).

4.5. Érzelem

Az a hipotézis, miszerint Fanninál több érzelem jelenik meg, és nagyobb a negatív érzelmek aránya, igazolódott. Ezt magyarázzák azok a tanulmányok, amelyek szerint az érzelemkifejezés

önmagában nem segíti a gyász enyhülését és feldolgozását (pl. Stroebe et al, 2002; Stroebe, Shut és Stroebe, 2005). A negatív érzelmek nagyobb aránya egyrészt a traumatikus gyászra jellemző negatív érzelmi dominanciából fakad. Másrészt megjelenik a disszociációra jellemző érzelmi kettősség: az érzelmek elnyomása, majd kontrollálatlan túlradása. Ezt jól szemlélteti az alábbi két példa. Radnóti Miklós testének megtekintéséről Fanni emocionális töltést nélkülözve ír, holott ez egy érzelmileg felkavaró esemény. Más esetekben azonban túlradó érzelmek lettek úrrá rajta –a félelem, valamint a traumára és a gyászra jellemző halálszorongás: „...kárörvendő arc pókszerűen egy sarokból, leelkedőn fölényes, félelmes nyugalommal, és érzem, hogy behálóz, elveszi tőlem a nagy szabad síkságot körülöttem, valahogy felgöngyölít és megsemmisít. (...) Uramisten, én most meg fogok örülni, és biztos így van, mert rémesen félek attól, hogy meg fogok örülni.” (Radnóti Miklósné, 2018: 990) A negatív érzelmek emellett a vádlásból is fakadnak, ahogy azt az értékeléseknél és a szereplői funkcióknál látjuk.

4.6. Szereplői funkciók

A szereplői funkciókkal kapcsolatos hipotézis részben igazolódott. Alaine-nél nem jelent meg több pozitív funkció, viszont Fanninál több negatív fordult elő. Úgy érezte, ellenséges hatalmak veszik körül, és hogy férje halála megelőzhető lett volna. Másokat és magát vádolja azzal, hogy nem tették eleget. Gyakrabban jelentek meg nála az áruló, ellenség, korlátozó, nem gondoskodó, nem támogató, szorongató és versenytárs funkciók. A támogató, társ, védelmező és modell funkció Alaine-nél volt gyakoribb, ez is jelzi az társas támogatás nagyobb mértékét.

5. Korlátok, kitekintés

A kutatás egyik korlátja az volt, hogy a gyászfolyamat különbözőségére csak az élettörténetből következtettünk, nem volt lehetőség egyéb eszközökkel vizsgálni azt. A jövőben érdemes a jelenben vizsgálható személyek gyásznarratívumait is vizsgálni ezzel a módszerrel. Ez lehetőséget adna a pszichológiai konstruktumok más mérőeszközökkel történő mérésére, ezzel validálva a nyelvi mintázatok és a gyászfeldolgozás közötti összefüggést. Emellett teret adna egyéb tényezők (pl. személyiségvonásokból fakadó különbségek) vizsgálatára is.

6. Összefoglalás

A kutatás célja az volt, hogy Gyarmati Fanni és Polcz Alaine naplójegyzeteinek vizsgálatával bemutassuk: a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszere alkalmazható a gyászfeldolgozásban és a traumatikus gyászban fellelhető pszichológiai konstruktumok és különbségeik felmérésére. Feltételeztük, hogy a két nő személyi és élethelyzeti különbségei,

valamint a haláleset eltérő körülményei miatt különbség van a gyász jellege és az értékek mintázata között. Az elemzéshez a NarrCat automatizált tartalomelemző programot használtuk, valamint a szereplői funkciók esetén manuális kódolást.

Valóban különbséget mutattunk ki. Alaine-nél nagyobbak az ágenciaértékek, ami magasabb szintű kontrollt és hatékonyságélményt jelez. A szelfreferenciák Fanninál kisebb arányban jelentek meg, ami a trauma kapcsán megjelenő integritássérüléssel és deperszonalizációval magyarázható. A mi-referenciák nagyobb aránya Alaine-nél az észlelt társas támogatás nagyobb mértékére utal. A kognitív igék aránya szintén Alaine-nél volt nagyobb, ami magasabb szintű kognitív megmunkálást jelez. Fanni nagyobb mértékben fejezett ki érzelmeket, ami a negatív érzelmek dominanciájának tudható be. Az értékelések aránya szintén Fanninál volt nagyobb, ám ez elsősorban a negatív értékelésekből eredt, ami a világgép megrendülésének tulajdonítható. Végül pedig, nála több negatív szereplői funkció jelent meg, ami a vádlással és a gyász traumatikus voltával értelmezhető. Elbeszélésében több passzív, korlátozó vagy ellenséges szereplő tűnik fel, míg Alaine-nél jellemzőbbek a pozitív funkciók.

IRODALOM

- ADLER, J. M. (2012): Living into the story: Agency and coherence in a longitudinal study of narrative identity development and mental health over the course of psychotherapy. *Journal of Personality and Social Psychology* 102 (2): 367–389.
- ARMSTADTER, A. B.; VERNON, L. L. (2008): Emotional Reactions During and After Trauma: A Comparison of Trauma Types. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 16 (4): 391–408.
- ANTONOVSKY, A. (1987): *Unraveling the mystery of health – How people manage stress and stay well*. San Francisco, Jossey-Bass Publishers.
- BADDELEY, J.; SINGER, J. A. (2008): Telling losses: Personality correlates and functions of bereavement narratives. *Journal of Research in Personality* 42 (2): 421–438.
- BALAJTI I. és mtsai (2007): A koherencia-érzés mérésére szolgáló rövidített kérdőív és a lelki egészség (GHQ-12) kérdőív magyar nyelvű változatainak validálása. *Mentálhigiéne és pszichoszomatika* 8 (2): 147–161.
- BARLÉ, N.; WORTMAN, C. B.; LATACK, J. A. (2017): Traumatic bereavement: Basic research and clinical implications. *Journal of Psychotherapy Integration* 27 (2): 127–139.
- BAUER, J. J.; BONANNO, G. A. (2001): I Can, I Do, I Am: The Narrative Differentiation of Self-Efficacy and Other Self-Evaluations while Adapting to Bereavement. *Journal of Research in Personality* 35 (4): 424–448.
- BÉKÉS V. (2008): *A trauma reprezentációjának változásai holokauszt-narratívákban*. PhD disszertáció. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.
- BÓNA A. (2015): A krízis lélektana. In: KISS E. Cs.; SZ. MAKÓ H. (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 123–137.

- CAPPS, L.; BONANNO, G. A. (2000): Narrating Bereavement: Thematic and Grammatical Predictors of Adjustment to Loss. *Discourse Processes* 30 (1): 1–25.
- CSERTŐ I. (2009): A személy- és csoportközi értékelés pszichológiai szempontú elemzése elbeszélő szövegekben. In: TANÁCS A.; SZAUTNER D.; VINCZE V. (szerk.): *VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 272–284.
- DÁVID I. (2014): A stressz és kezelése. In: DÁVID I. és mtsai (szerk.): *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 11–66.
- EHMANN, B. et al. (2011): Narrative psychological content analysis as a tool for psychological status monitoring of crews in isolated, confined and extreme settings. *Acta Astronautica* 68 (9-10): 1560–1566.
- EHMANN B. és mtsai (2014): Narratív kategóriális tartalomelemzés: a NARRCAT. In: TANÁCS A.; VARGA V.; VINCZE V. (szerk.): *X. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 136–147.
- ENGELMKEMEYER, S. M. (2008): The Role of Perceived Social Support and Cognitive Processing in Reports of Personal Growth Following Bereavement. *Dissertations* 538. St. Louis, University of Missouri-St. Louis.
- FERENCZHALMY R.; LÁSZLÓ J. (2006): Az intencionalitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. In: ALEXIN Z.; CSENDES D. (szerk.): *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 285–295.
- FERENCZHALMY R., SZALAI K.; LÁSZLÓ J. (2011): Az ágens szerepe történelmi szövegekben a nemzeti identitás szempontjából. *Pszichológia* 31 (1): 35–36.
- FOLKMAN, S. (1997): Introduction to the special section: Use of bereavement narratives to predict well-being in gay men whose partner died of AIDS—Four theoretical perspectives. *Journal of Personality and Social Psychology* 72 (4): 851–854.
- FORGÁCS A. (2017): *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FÜLÖP É.; LÁSZLÓ J. (2006): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével. In: ALEXIN Z.; CSENDES D. (szerk.): *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 296–304.
- HARGITAI R. (2007): Narratíva és személyiség. In: GYÖNGYÖSINÉ KIS E.; OLÁH A. (szerk.): *Vázlatok és személyiség – a személyiség-lélektan alapvető irányzatainak tükrében*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 294–307.
- HARGITAI R. (2008): *Sors és történet. Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- HARGITAI R. és mtsai (2005): A depresszív dinamika nyelvi jegyei az én-elbeszélésekben – A LAS-Vertikum tagadás és szelf-referencia modulja. *Pszichológia* 25 (2): 181–199.
- HERMAN J. (2011): *Trauma és gyógyulás*. Budapest, Háttér Kiadó – Nane Egyesület.
- KAPLOW, J. B. et al. (2018): Out of the Mouths of Babies: Links Between Linguistic Structure of Loss Narratives and Psychosocial Functioning in Parentally Bereaved Children. *Journal of Traumatic Stress* 31 (3): 342–351.
- KEREKES Z. (2015a): A poszttraumás stressz. In: KISS E. Cs.; SZ. MAKÓ H. (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs, Pro Pannonia, 248–275.
- KEREKES Z. (2015b): Az időskor mint krízis. In: KISS E. Cs.; SZ. MAKÓ H. (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs, Pro Pannonia, 182–218.
- LÁSZLÓ J. (2005a): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- LÁSZLÓ J. (2005b): A narratív pszichológiai tartalomelemzés, *Magyar Tudomány* 166 (11): 1366–1375.

- LÁSZLÓ J. (2012): *Történelem-történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LÁSZLÓ J. és mtsai (2004): *Morphológiai – lexikai szint feletti pszichológiai tartalomelemző programok fejlesztése*. Kutatási beszámoló. Kézirat. Idézi: Szalai, 2011.
- MCADAMS, D. P. (2001): A történet jelentése az irodalomban és az életben. In: LÁSZLÓ J.; THOMKA B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest, Kijárat Kiadó, 157–174.
- NERIA, Y.; LITZ, B. T. (2004): Bereavement by traumatic means: The complex synergy of trauma and grief. *Journal of Loss and Trauma* 9 (1): 73–87.
- ONAGY Z. (2010): POLCZ ALAINE. *Irodalmi Jelen*, 2010. október 7. <https://irodalmijelen.hu/2010-okt-07-0658/polcz-alaine> Elérés: 2022. 07. 21.
- PAJZS J. (2016): Egy „nyelvészbarát” szövegfeldolgozó eszköz: a NooJ. In: KAS BENCE (szerk.): *„Szavad ne feledd!” Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 93–102.
- PAPP-ZIPERNOVSZKY O.; KÉKESI M. Z.; JÁMBORI SZ. (2017): A Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Kérdőív magyar nyelvű validálása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 18 (3): 230–262.
- PÉLEY B. és mtsai (2005): A szelf-állapotok kifejeződése az élettörténeti elbeszélésekben: A LAS-Vertikum szereplő-funkció modulja. *Pszichológia* 25 (2): 171–179.
- PENNEBAKER, J. W. (1993/2001): A stressz szavakba öntése: egészségi, nyelvészeti és terápiás implikációk. In: LÁSZLÓ J.; THOMKA B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest, Kijárat Kiadó, 189–205.
- PENNEBAKER, J. W. (2005): *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk*. (ford.: Ehmann Bea) Budapest, Háttér Kiadó.
- PENNEBAKER, J. W.; MAYNE, T. J.; & FRANCIS, M. E. (1997): Linguistic predictors of adaptive bereavement. *Journal of Personality and Social Psychology* 72 (4): 863–871.
- PILLING J. (2012): POLCZ ALAINE: "Aki halni tanul, az élni tanul". <https://infostart.hu/kultura/2012/11/02/polcz-alaine-aki-halni-tanul-az-elni-tanul-527345#mc> Elérés: 2022. 07. 21.
- POHÁRNOK M.; LÉNÁRD K. (2015): A trauma lélektana. In: KISS E. CS.; SZ. MAKÓ H. (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs, Pro Pannonia, 221–247.
- POLCZ A. (2006): *Egész lényeddel*. Pécs, Jelenkor Kiadó.
- POLCZ A. (2017): *Asszony a fronton*. Budapest, Jelenkor Kiadó.
- POLCZ A. (2019): *Egész lényeddel*. Budapest, Jelenkor Kiadó.
- RADNÓTI MIKLÓSNÉ GYARMATI F. (2018): *Napló 1935–1946, 2. kötet*. Budapest, Jaffa Kiadó.
- RICOEUR, P. (1991/2001): A narratív azonosság. In: LÁSZLÓ J.; THOMKA B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest, Kijárat Kiadó, 15–25.
- SARBIN, T. (1986/2001): Az elbeszélés mint a lélektan tő-metaforája. In: LÁSZLÓ J.; THOMKA B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Budapest, Kijárat Kiadó, 59–76.
- STROEBE, W.; SCHUT, H.; STROEBE, M. S. (2005): Grief work, disclosure and counseling: Do they help the bereaved? *Clinical Psychology Review* 25 (4): 395–414.
- STROEBE, M. et al. (2002): Does disclosure of emotions facilitate recovery from bereavement? Evidence from two prospective studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 70 (1): 169–178.
- SZALAI K. (2011): *Az ágencia nyelvi jegyei: Az aktív és passzív igék szerepe a narratívumokban*. PhD értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- SZALAI K.; LÁSZLÓ J. (2006): Az aktivitás-passzivitás modul kidolgozása NooJ tartalomelemző programmal. In: ALEXIN Z.; CSENDES D. (szerk.): *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 330–338.

- TOLSTIKOVA, K.; FLEMING, S.; CHARTIER, B. (2005): Grief, Complicated Grief, and Trauma: The Role of the Search for Meaning, Impaired Self-Reference, and Death Anxiety. *Illness, Crisis & Loss* 13 (4): 293–313.
- URFI P. (2014): „El kellett viselnie” – Ferencz Győző irodalomtörténész Gyarmati Fanni naplójáról. <https://magyarnarancs.hu/konyv/ferencz-gyozo-radnoti-naplo-gyarmati-fanni-92827> Elérés: 2022. 07. 21.
- VINCZE O. (2007): Mentális kifejezések jelentősége a perspektíva felvételben a csoportidentitás tükrében. In: TANÁCS A.; CSENDES D. (szerk.): *V. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 250–258.
- VINCZE O. és mtsai (2009): Technológiai fejlesztések a NooJ pszichológiai alkalmazásában. In: TANÁCS A.; SZAUTNER D.; VINCZE V. (szerk.): *VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 285–294.
- VINCZE O.; LÁSZLÓ J. (2006): A mentális igék szótára, valamint alkalmazása az automatikus tartalomelemzésben. In: ALEXIN Z.; CSENDES D. (szerk.): *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, SZTE, 339–345.

Ismeretlen szerzőjű internetes források

- Fidelio (2017). *A legszebb írópár hétköznapjai*. <https://fidelio.hu/konyv/a-legszebb-iropar-hetkoznapjai-5191.html>
Elérés: 2022. 07. 21.
- Népszava (2014). *Elhunyt Radnóti Miklósné*. https://nepszava.hu/1010935_elhunyt-radnoti-miklosne
Elérés: 2022. 07. 21.
- Pécsi Tudományegyetem, BTK Pszichológia Intézet. *Társas referencia és Tagadás modul*.
https://narrativpszichologia.pte.hu/hu/tartalom/tarsas_referencia_es_tagadas_modul
Elérés: 2022. 07. 21.

Ungvári Brigitta

pszichológia mesterszakos hallgató

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

óraadó oktató

Püskösdi Teológiai Főiskola

E-mail: ungvari.brigitta@gmail.com

1. melléklet

Kódolási útmutató a szereplői funkciók elemzéséhez

Az alábbiakban két személy naplójegyzetei találhatók, akiknek a házastársa a szöveg megírásakor hunyt el. Kérem, jelölje a szövegekben megtalálható szereplői funkciókat az útmutató szerint!

1. Jelölje kiemeléssel vagy aláhúzással azt a szövegrészt, ahol Ön szerint az elbeszélő valamelyik szereplői funkcióval ruházott fel valakit.
2. Megjegyzésben jelölje, hogy melyik funkcióról van szó, a táblázatban megadott kód segítségével.
3. Egy személy több funkciót is felvehet, és olyan személyek is vehetnek fel funkciókat, akiket az elbeszélő nem nevez meg név szerint (pl. „mindenki elhagyott”).
4. Nem biztos, hogy minden funkció meg fog jelenni a szövegekben.

Szereplői funkció	Leírás	Kód
Anti-modell	A szereplő olyan tulajdonságokkal rendelkezik/olyat tesz, amely az elbeszélő előtt ellenpéldaként jelenik meg, és erre explicit utalást is tesz.	AN
Áruló	Az elbeszélő szerint a sz. egy bizalmas dolgot, „közös titkot” másnak a tudomására hoz, az elbeszélő tudta, beleegyezése nélkül.	AR
Elhagyó	A sz. elhagyta az elbeszélőt válás, külön költözés, szakítás miatt.	ELH
Ellenség	A sz. az elbeszélő szerint ellene fordul, összeveszik vele, vagy az elbeszélő számára az előzmények odavezetnek, hogy ő maga a szereplő ellen fordul.	ELL
Elvesztett	A sz. meghalt.	ELV
Fenyegető	A sz. olyat mond, tesz, ami az elbeszélő lelki és/vagy fizikai létét fenyegeti.	FE
Korlátozó	A sz. az elbeszélőt fizikai vagy belső célok elérésében akadályozza.	KO
Modell	A sz. olyan tulajdonságokkal rendelkezik, illetve olyat tesz, ami az elbeszélő szempontjából példaként jelenik meg.	MO
Nem gondoskodó	A sz. az elbeszélő szerint nem vigyáz valakire, a biztonsághoz, a létezéshez szükséges feltételeket nem biztosítja.	NG
Nem támogató	A sz. nem segít az elbeszélőnek a célja elérésében, nem áll mellé nehéz helyzetben, ugyanakkor nem is akadályozza, nem fordul ellene, legalább is ez az elbeszélésben nem jelenik meg.	NT
Partner	A sz. az elbeszélő számára szerelmi, intim stb. kapcsolatban jelenik meg.	PA
Segítő	A sz. a külső és/vagy belső célok elérésében az elbeszélő szerint előrevívó, aktívan résztvevő, gondoskodó.	SE
Sorstárs	A szereplő az elbeszélővel együtt szenved el valamit.	SO
Szorogató	A sz. úgy jelenik meg az elbeszélő számára, mint szorongást keltő, ezt okozhatja konkrét tett és/vagy állapot.	SZ

Támogató	A sz. az elbeszélő szerint valaki mellett aktívan jelen van, inkább egyengeti az útját, mint segíti.	TAM
Társ	A sz. és az elbeszélő együtt csinálnak valamit, nem passzív együttlét, megjelenik valamilyen élmény is, ami közös („szimmetrikus”).	TAR
Versenytárs	A sz. úgy jelenik meg az elbeszélőnek, mint rivális, azaz ugyanaz a céljuk, és egymás számára akadályozó, illetve korlátozó szerepben vannak.	VER
Védelmező	A sz. az elbeszélő szerint védelmet nyújt, megóv valamilyen veszélytől.	VED
Védenc	A sz. az elbeszélő védelmére szorul, az a funkciója, hogy az elbeszélő megvédi.	VED 2